

Slatki
ukus suza
NAFISA HADŽI

Prevela Matilda Maloku

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2011.

Za Alija i Halila

*Suze koje prolivaš, moj tužni prijatelju, one su slađe
od smeha onih što žele da zaborave, i prijatnije
od glasnog ruganja. Suze će očistiti srce
od mržnje i naučiti onog što plače da bude prijatelj
onima slomljenog srca. To suze su Nazarećanina.*

HALIL DŽUBRAN, ŠAČICA PESKA NA OBALI
(A HANDFUL OF SAND ON THE SHORE)

Prvi deo

*Kroz noć sumnje i tuge
Svita poklonika napred korača.*

B. S. Ingeman (1825), na osnovu engleskog prevoda
Sabajna Beringa Gulda iz 1867,
himna *Through the night of doubt and sorrow*

Džo

Prvi put kada sam osetila sumnju, pokušala sam da preskočim preko nje. Bukvalno. Kako su me učili, sumnja je seme koje je posejao Satana, čije voće vodi u neposlušnost. Ali moja sumnja nije bila u vezi s Bogom ili Biblijom. Bila je bliže kući, iako će me na kraju odvesti daleko od nje, preko okeana i kontinenata, i rastegnuti spona ljubavi i odanosti do tačke pucanja pre nego što će mi biti moguće da se ponovo vratim, najzad u miru sa svime što jesam. Tada sam uradila sve što sam mogla da izbegnem siktanje te zmije, to iskušenje da saznam ono što nisam želela da znam. Najpre jednostavno nisam obraćala pažnju na šaputanja, praveći se da ne vidim ono što vidim, kao da postoji način da ne verujete u ono što vam oči govore. Znala sam kako se priča o prvobitnom iskušenju završava i nisam želela da budem izbačena iz rajskog vrta.

Bila je to borba koju sam zadržala u sebi tokom čitavog drugog razreda srednje škole. Da sam izrazila te sumnje, makar samo u svojoj glavi, to bi značilo da im dajem moć, da potvrđujem njihovo postojanje i da rizikujem mogući pad.

Pokušaj poricanja iscrpeo mi je reči, što beše upečatljiv događaj koji nije mogao proći neopaženo.

„Tako si tiha u poslednje vreme, Džo. Šta nije u redu?“ upitala me je mama zabrinuto za večerom.

Iste sekunde, tata je spustio viljušku kako bi mi rukom opipao čelo, odmahnuo glavom kada je uvideo da je hladno na dodir, prešao otvrdlim palcem niz moj nos i povukao mi rep kose kao što je uvek činio.

„Nema temperaturu“, izjavio je. „Prestane da brblja jedino kada ima temperaturu. Obično. Ne dozvoljava nikom drugom ni da zucne. Sada imaš priliku, Krise“, rekao je tata mom bratu, koji je slegao ramenima, na trenutak pokazao svoj blistavi osmeh, zube, sjaj i umilnost koji su mu obasjali lice, toliko izražajno da je to bilo sve što je Krisu potrebno za komunikaciju, lice za koje je mama uvek govorila da vredi hiljadu reči. Tata je bio škrt na rečima – prostoproširene rečenice bile su luksuz koji je sebi retko dopuštao. Zato uopšte nije bio škrt slušalac pa je velikodušno slušao sve moje žensko detinje brbljanje kojem sam ga izlagala tokom odrastanja.

I mama me je slušala, doduše, aktivnije. Zapravo, ubacivala se u moje monologe i na neki način me zasenjivala nespokojsvom i brižnim zalaganjem, uvek tražeći probleme jer je osećala potrebu da mi pomogne da ih rešim, da se pomoli za to, odmah se osećajući kao da je i ona povređena. Razgovori s mamom su umarali. Nju su svakako umarali, to znam, zbog napora koji je bio potreban za toliko emotivno uživanje u događaje mog života, u moje uspehe i neuspehe. I mene su umarali jer je njen nespokoj bio zarazan pa me je primoravao da poželim da mnogo toga sakrijem od nje kako bih je pošteđela briga. Ipak, nikad to nisam radila. Sve do tada.

„Da li je škola u pitanju?“ upitala je mama ponovo, neverena tatinom umirujućom dijagnozom. „Uvek možeš da se vratiš u Hristovu akademiju, znaš. Nikada mi se nije dopadala ideja da se prebaciš u Garden Hil Haj.“ Tog leta, pre prvog razreda srednje škole, prigovarala je glasno i jasno, izjašnjavajući se da bi više volela da ostanem sa svojim bratom Krisom u Hristovoj akademiji u Garden Hilu, koju smo oboje pohađali

još od predškolskog, umesto da idem u državnu školu iza ćoška, u koju je i ona sama išla.

„Sve je u redu, mama. U školi je sve dobro.“ I bilo je dobro. Ipak sam se i dalje pitala da li je bila u pravu što je želela da ostanem u Hristovoj akademiji.

Osetila sam tatin pogled na svom licu i počela sam da se borim s instinktom da ga izbegnem – na isti način na koji sam morala da se borim da ne izbegavam mamin i Krisov pogled većinu vremena te godine, i dalje uspevajući samo da gledam ka njihovim očima, umesto da ih gledam u oči, kao kada se usredsredite na okno prozora umesto da pogledate kroz prozor.

Tek na leto sam uspela da priznam, makar sebi, da postoji sumnja koja me muči. U kampu. U Letnjem omladinskom kampu *Putovanje poklonikovo*, koji je mama osnovala kad mi je bilo osam godina.

Letnji omladinski kamp *Putovanje poklonikovo* – LOKPP, koji je Kris skraćeno prozvao Loko, bio je mamin specijalni projekat. U brošuri, pri čijoj smo štampi, pakovanju u kovertu i slanju crkvama u celoj južnoj Kaliforniji pomagali i Kris i ja, kamp je opisan kao letnja škola sa eksperimentalnim programom za hrišćansku decu, čvrsto ukorenjenim u učenjima našeg Gospoda i Spasitelja, Isusa Hrista.

Širenje jevanđelja je porodična tradicija koja se proteže kroz četiri generacije, divna tradicija za koju sam znala da ću je jednog dana i sama slediti. Moj pradedo je bio prečasni Pol Pelton. Onaj prečasni Pol Pelton. Ukoliko znate nešto o evangelizmu, čuli ste i za njega. On je bio sin jednog propovednika iz Oklahome, rodio se odmah nakon Prvog svetskog rata, a otisnuo se da obilazi svet kao misionar odmah nakon Drugog, sa sve ženom. Njihova jedina kćerka, Fejt Pelton, moja baka sa mamine strane, rodila se u Kini. Kada je baka Fejt imala deset godina, roditelji su je doveli u posetu Sjedinjenim Američkim Državama. Bio je to prvi put da kroči na američko tle.

Došli su taman na vreme da vide gostovanje Elvisa Prislija u emisiji *Šou Eda Salivana*, jedno od njegovih prvih pojavljivanja na televiziji, pre nego što su odlučili da njegovu karlicu ubuduće ne hvataju u kadar.

Elvis je glasom vodio ljubav s gomilom devojaka koje vrište, njihao se i vrteo kukovima na način koji je mom pradedi izgledao kao divlji, simulirani, nemisionarski seks. Šokiran onim što je te noći video na zrnastoj crno-beloj slici televizora, odlučio je da ostane u Americi, shvativši da su – dok je bio odsutan i širio Radosne vesti siromašnim i neobrazovanim dušama koje bi bez nje propale – hrišćanski narod, koji je nazivao svojim, i zemlja puritanaca, od kojih i sam potiče, zastranili i zalutali.

Dve godine nakon što je doneo odluku da ostane u Americi, pradeda Pelton je objavio svoju knjigu *Evolucija*. Bio je to bestseller koji ga je učinio herojem konzervativnih hrišćanskih desničarskih krugova. Godinama kasnije, slava pradede Peltona potpomogla je u inauguraciji karijere njegovog unuka na istom onom polju koje ga je onoliko užasnulo kada se vratio u Ameriku. Ujka Ron, mamin brat, preselio se više od stotinu milja severno od kuće u Garden Hilu, iz predgrađa San Dijega, u predgrađe Los Anđelesa i postao najmlađi televangelista u istoriji, započevši nedeljnu TV emisiju dok sam ja i dalje bila mala. Ujka Ron je govorio da je njegova misija da u slavnom i bogatom Holivudu slave Boga.

Mama je takođe nastavila tradiciju, ali na tiši način. Njen fokus su bila deca. Moj brat i ja. Naši rođaci i sva deca iz kongregacije. LOKPP, kamp koji je osnovala, od početka je predstavljao porodični posao. Kao upravnica kampa, mama je praktično postajala svačija majka tokom te dve nedelje koje smo provodili u brdima u Južnoj Kaliforniji i brinula se da su sva deca sita, uvek bezbedna i snabdevena odgovarajućim lekovima i priborom za prvu pomoć. Baka Fejt, koja je bila medicinska sestra i veći deo godine provodila u lekarskim misijama širom sveta, ponekad bi nam se pridružila, doletevši taman na vreme iz nekog udaljenog mesta. I ujka Ron je dolazio. Jednom je čak na televiziji uživo prenosio propoved iz kampa. Tata je u celoj toj operaciji bio zadužen za šrafove – doslovno. On je stolar i majstor i upravo je on napravio sve zanimljive stvari. Izgradnja komplikovanog terena s preprekama, pod maminim rukovodstvom, bilo je njegovo čedo. A teren s preprekama je upravo ono što me je dotuklo.

Svakoga dana, posle doručka, trčali smo između guma i pokušavali da se prebacimo na drugu stranu preko Kaljuge očaja – ogromnih

blatnjavih bara, u koje je redovno dolivana voda, tako da nije postojao način da se ne zaprljamo ako isпустimo Konopac vere. Trčali smo kroz šumu, penjali se kamenitim brdima, pa kroz *doline* Poniženja i Senki. Većina prepreka nazvana je prema putu koji je Kristijan prešao u knjizi *Putovanje poklonikovo* Džona Banjana, a mama je svakog leta pažljivo pravila pojedina simbolična mesta na stazi vere, kako bi prikazala određene detalje iz te alegorije o spasenju, jedne od njenih omiljenih knjiga – koju je obožavala, govorila je, zato što je hrišćanka.

Pre nego što smo i naučili da čitamo, mama je za Božić Krisu i meni poklonila po primerak te knjige, upakovane u čarape, a kasnije nam je objasnila kako su i sestre Marč u *Devojkicama** – a to je još jedna knjiga koju mama mnogo voli jer je puna skrivenih i direktnih referenci na puritanski klasik Džona Banjana iz sedamnaestog veka – dobile isti poklon od svoje majke tokom asketskih dana Građanskog rata. Uvek se šali da je deo razloga zbog kojih se udala za tatu to što se preziva Marč. Mom bratu je dala ime Kristijan, prema hodočasniku iz Banjanove knjige. Meni je pak dala ime Džozefina, prema pomalo muškobanjastoj junakinji iz *Devojkica*. Džozefina Marč, ili Džo, ona mi je imenjakinja.

Volela sam kamp, ali ne koliko i Kris. On je prvi završavao svaki zadatak, svaku potragu za blagom, svaku trku. Osim jedne godine, kada smo imali ludu, suludu trku koju je mama nazvala *Trka predaj mesto*. Zamisao je bila da pobeđi onaj ko bude poslednji.

Trka je počela odmah posle doručka. Kada je mama rekla „Tri, četiri, sad!“, niko se nije ni mrdnuo. Ni pedalj. Na kraju smo svi seli. Sedeli smo dugo i u početku se kikotali. Osećali smo kao da su prošli sati iako smo se trkali svega nekoliko minuta. Nismo smeli ni da razgovaramo. Neki su pognuli glave i molili se. Tada je tata dovezao roštilj na plin i raspalio ga tik iza ciljne linije. Posmatrali smo, potpuno obuzeti, iako smo upravo doručkovali, kako on pažljivo otvara pakovanje hot-dogova. I onda još jedno. Mama je slagala priloge. Tata je izneo mali hladnjak, otvorio ga i namestio tako da možemo da vidimo ukusni asortiman sokova. Poređali

* Roman *Little Women* Lujze Mej Alkot kod nas je preveden kao *Devojčice*, a po knjizi su snimljena i dva filma koja su uglavnom prevedena kao *Male žene*. (Prim. lekt.)

su i kesice čipsa na jednom od stolova za piknik u blizini ciljne linije. I salatu od krompira. Odmeravajući se, deca su, jedno po jedno, krenula prema ciljnoj liniji, polako i snebivljivo, ponovo se kikoćući.

Samo je moj brat Kris sedeo strpljivo na startnoj liniji iscrtanoj belom kredom na početku prljave staze. Pokušala sam da izdržim tu s njim neko vreme, ali bilo mi je dosadno, bila sam gladna i bilo mi je i više nego vruće. Milela sam napred, držeći se daleko iza drugih.

Pit Makgro bio je u vođstvu. To nije bilo iznenađenje: Pit nikada nije uspevao da pokaže bilo koju od vrlina duhovnog hodočasnika koje je mamin pažljivo napravljeni program zahtevao, pa je bio predodređen da ga naredne godine pošalju kući zauvek izbačenog iz kampa zato što se popeo na gajbu kako bi virio u žensko kupatilo. Kada je Pit došao do ciljne linije, što se moglo očekivati od starta trke, dugo je oklevao pre nego što je najzad zakoračio preko. Mama ga je potapšala po leđima i čestitala mu. Pit je pre toga bio uplašen. Sada se osmehnuo i srećno klimnuo glavom. Mama mu je predala hot-dog, *koka-kolu* i kesicu čipsa. Dečak ih je uzeo, promrmljao hvala, i dalje bolno svestan da je po pravilima koje je mama odredila bio apsolutni gubitnik. Trenutak kasnije, pocepao je kesicu, otvorio *koka-kolu* i odgrizao veliki komad hot-doga.

Svi smo počeli da balavimo na taj prizor. U roku od nekoliko sekundi, svi smo bili kraj njega, uzimali svoje hot-dogove, kesice čipsa i limenke *koka-kole*. Mama je stajala sa strane, s okom na štoperici koju je držala, ali koja joj još nije bila potrebna. Jedva što sam zagrizla svoj hot-dog naslađujući se ukusom senfa i sosa, i uzela tek jedan gutljaj soka, mama je dunula u pištaljku oko svog vrata. Glasno. Prišla nam je s velikom kantom za smeće u ruci, uzela nam sve iz ruku i bacila. Tada je stala na ciljnu liniju i pozvala rukom Krisa, jedinog od nas koji od početka nijednom nije oklevao. Dok je Kris dolazio, skupila je iste te poslastice za njega, kao i za nas. Uručila ih je Krisu koji ih je oprezno uzeo. Mama ga je odvela do stola za piknik, gde se niko od nas ostalih nije usudio da sedne.

„Samo polako, Kris. Nema potrebe da žuriš. Bar ne ti koji si pokazao da imaš strpljenja“, uveravala je mama Krisa. Posmatrala je za trenutak dok je Kris uranjao u svoj obrok i zatim izvukla svoj pohabani

primerak *Putovanja poklonikovog*, otvorila ga na označenu stranu i pročitala: „Strast ljudi na ovome svetu; i Strpljenje ljudi na onome koji će tek doći. Jer, kao što vidite ovde“, pokazala je ka svima nama koji smo prvi završili, „Strast želi da ima sve odmah... Tako i ljudi na ovome svetu; oni moraju imati sve što je dobro odmah; ne mogu da čekaju sledeću godinu, niti sledeći svet, da dobiju svoj deo dobrog. Ali prvi moraju ustupiti mesto poslednjem...“

Mi koji smo predstavljali Strast i nedostatak Strpljenja sedeli smo i posmatrali Krisa dok je završavao svoj prvi hot-dog, a potom uzeo i drugi. Tada je mama zaključila da smo svi dovoljno patili i naučili veliku lekciju, pa nam je svima opet podelila hot-dogove, rekavši: „Shvatate, zar ne? Razumete da je ovaj svet privremen? Kao i sve nagrade na njemu. Tu su i nestanu i pre nego što primetite. Prava nagrada, ona koju vredi čekati – večni život u raju – o tome se ovde zaista radi.“

Niko od nas nije bio iznenađen time što je upravo Kris *pobedio* u trci. Ponašao se veoma ozbiljno u kampu, prihvatajući identitet hodočasnika po kojem je dobio ime, uvek pun elana koji niko od nas ostalih nije mogao da oseti.

Kad smo Kris i ja bili u srednjoj školi, postali smo mlađi savetnici u kampu, zajedno s grupom dece koja je verno dolazila u kamp od njegovog osnivanja. Tada je LOKPP već predstavljao ogroman posao: nakon što je ujka Ron počeo da promoviše kamp u svojoj emisiji, dolazilo je na stotine dece iz svih krajeva zemlje, a na stotine je majka morala da odbije.

Tokom leta posle drugog razreda srednje škole, stigli smo u kamp noć pre otvaranja. Mama nam je radosno pokazala Teren za putovanje, ili TP – kako se tad zvao teren s preprekama – i odvela nas do kraja, gde je tata vikend ranije sklepaio njenu najnoviju alegoriju – Zid sumnje. U *Putovanju poklonikovom*, Kristijan odluta s pravog puta i zatvori ga u Veliki očaj u Zamku sumnje. S obzirom na to da bi izgradnja pravog zamka predstavljala previše složen projekat (da ne pominjem kako bi se mala deca užasnula kad bi ih zaista negde zatvorili), mama je umesto toga kompromisno napravila zid. Bio je visok tri metra i imao konopce s obe strane da pripomognu u penjanju i silaženju. Uznemireno sam

odmeravala zid, obazriva zbog sumnje koja mi je nedavno postala društvo i čije sam postojanje odbijala da priznam.

Prvog dana kampa, nisam uspjela da preskočim zid. Odustala sam posle nekoliko pokušaja i zaobišla ga kako bih stigla do kraja terena. Rekla sam sebi da mi nedostaje snage u gornjem delu tela koja je potrebna za to. I druge devojkice u kampu su imale problema. Razmišljala sam o svom neuspehu te i nekoliko narednih noći, pošto nikako nisam uspevala da preskočim zid bez obzira na to koliko sam se trudila. Nekoliko drugih, koji isprva nisu uspevali da pređu zid, na kraju su ga savladali. Počela sam da gutam obroke i koristim slobodno vreme za vežbanje, radeći zgibove i sklekove kako bih razvila mišićice i snagu koja mi je potrebna. Došli su i poslednji dani u kampu, a ja i dalje nisam mogla da savladam Zid sumnje.

Mama je uvek prvog jutra u kampu objašnjavala šta određeni izazov predstavlja – kaljuge, doline, konopci. O zidu je rekla: „Treba da razumete da je sumnja otrov za veru. Izjeda je. Mora se prevazići, preskočiti i savladati kako biste našli put do vere.“

Posle ručka sam se iskrala kako bih probala sama da se izborim sa zidom. Uхватила sam konopac na tridesetak centimetara od podnožja i pogledala gore, misleći o onome što je mama rekla o sumnji. Zažmurila sam kako bih se otresla njenih reči. Dok mi je srce lupalo, zvuk koraka iza mene naterao me je da se okrenem. Kris je zakoračio napred i ponudio savet koji nisam tražila.

„Samo korak po korak, Džo. Možeš ti to. Znam da možeš.“

Ponovo sam zažmurila, jače nego malopre, i pokušala da se usredsredim na trenutak, da se uzdignem iznad opsedajuće senke sumnje koju sam odgurnula sa strane. Videla sam svetli prekrivač neodređene boje, sunce kako se penje iznad zida; moji kapci nisu bili dovoljno debeli da ga blokiraju, a asocijacije na te reči – oči i boja – primorale su me da potonem nazad u senku i ispustim konopac.

„Šta nije u redu, Džo?“, upitao je Kris s rukom na mom ramenu. Odmahнула sam glavom i oslobodila se njegovog dodira.

„Ništa. Idem, idem da se prošetam.“

„Hoćeš da krenem sa tobom?“

„Ne.“

Proučavao je moje lice, ali nisam mogla da ga pogledam u oči. Prstom mi je podigao bradu i smestio mi iza uveta pramen kose koji je pobegao iz repa. „Uspećeš, Džo. Imaš još jedan dan.“

„Još jedan dan.“

Smešno je sada pomisliti koliko je bio iskren; zaista je mislio da sam uznemirena jer nisam preskočila zid. Međutim, mene je mučila alegorija tog zida i njeno značenje u stvarnom životu.

Napustila sam Teren za putovanje i uputila se u šumu iza njega. Tamo je bilo svežije pod baldahinom lišća i grana koje su nežno šušcale i pucketale na povetarcu koji im je davao život u iznenadnim naletima. Dok sam se šetala po šumi, progonjena nesavladivim zidom s Terena za putovanje iza sebe, začula sam neobičan zvuk – kuckanje odozgo, pa sam pogledala gore u grane oko sebe kako bih mu našla izvor. Videla sam jednu pticu, malu i običnu: posmatrala sam kako ponavlja kuckanje, koje je ispratio čitav repertoar različitih vrsta ptičjih glasova, a u pesmu se uplitalo i nešto što je zvučalo kao auto-alarm. Bila je to ptica rugalica. Pokušavajući da je ne uplašim, polako i pažljivo sam sela na zemlju i posmatrala je neko vreme. Pitala sam se kome je ovaj koncert namenjen i pogledom okolo potražila drugu pticu. Nije je bilo. Možda je samo vežbala.

Ptice rugalice su me podsetile na porodicu Finč – na Atikusa i Skaut, pošto smo upravo na časovima engleskog čitali klasik Harper Li. Porodica Finč me je odvela do Darvina – do toga kako su ga različite životinje na koje je naišao u Južnoj Americi i na Galapagosu navele da razmotri ideju da raznovrsne vrste potiču od jednog zajedničkog pretka. Najveći deo prošle godine provela sam raspravljajući se s nastavnikom biologije, gospodinom Hiksom, naoružana argumentima iz knjige pradede Peltona, sve dok me nije zbunio onaj prokleti Panetov kvadrat

Ali nije Darwin bio moj pravi problem. Ništa što je gospodin Hiks govorio nije moglo da poljulja moju veru u priču o nastanku iz Postanja. Suplela sam se o Mendela i njegov grašak – o Mendela, kaluđera koji se

bavio baštovanstvom, čoveka koji je verovao u Boga i Postanje kao i ja. Preciznije, o dominantne i recesivne gene, fenotipe i genotipe. O klem-pave uši. O plavu kosu. O hemofiliju. I o boju očiju. Moje su smeđe. Oči mojih roditelja – plave. I mamine i tatine.

To je bila dilema iz koje se izrodila sumnja. Nikad nisam čula ništa protiv Mendelovih zakona nasleđivanja – ni od mame, ni od mog pastora, niti u bilo čemu što sam mogla da pronađem u knjizi pradede Peltona. Niko nije sporio činjenicu da su plave oči recesivne, da dvoje plavookih roditelja ne mogu da dobiju dete smeđih očiju. Tako sam morala da biram da li da ne verujem sopstvenim očima ili da sumnjam u sve što znam o sebi.

Ptica rugalica je, kada je završila probu, odletela, možda da potraži bolju publiku od mene. Ustala sam i šetnjom pokušala da oteram implikacije Mendelovih zaključaka.

Izuzeci. Uvek postoje izuzeci od pravila. O tome se radi u veri. Čuda. Čuda nisu zasnovana na nauci. Biblija je puna događaja koje naučnici odbacuju kao nemoguće zato što su u suprotnosti sa zakonima nauke – razdvajanje mora, izlečenje bolesnih, vaskrsavanje i bezgrešno začće. Bilo mi je nelagodno da ubrojim boju svojih očiju u uzvišenu kategoriju priča iz Biblije o božjim delima na zemlji. Ali to je jedino što sam uspela da smislim dok sam šetala šumom.

Upalilo je, pretpostavljam. Poslednjeg jutra u kampu uspela sam da preskočim zid, podstaknuta voljom – uglavnom Krisovom. Svojom vikom me je pogurao preko – kao Ričard Gir u filmu *Oficir i džentlmen* kada pomogne regrutkinji da preskoči zid i postane oficir.

Činilo se da je preskakanje zida rešilo problem. Savladala sam svoje sumnje i preskočila ih – uz Krisovu pomoć. Ostavila sam ih za sobom. Tako sam govorila sebi.

Osim što su se dve godine kasnije, baš kada sam odlazila na koledž u Čikago, sumnje ponovo pojavile, probijajući se iz mojih usana, zah-tevajući od mame istinu dok mi je pomagala da se spakujem. Tada sam znala da sam imala razloga da se pribojavam. Priča koju mi je ispričala